

Dürzî İnanışında Dinî Mûsikî Geleneği*

Religious Music Tradition in the Druze Faith

FATMA GAMZE APRAŞ**

Geliş ve Kabul Tarihi: 19.02.2021 / 05.03.2021

Öz: VI. Fâtîmî halifesi Hâkim Biemrillâh döneminde İsmâîlilik mezhebinden etkilenecek Mısır topraklarında ortaya çıkan ve Hâkim'in ulûhiyeti çerçevesinde şekillenen Dürzilik, bâtinî bir inanış olarak kabul edilmektedir. Dürziler, takiyye ve gizlilik inançları gereğince inanışlarını asrılar boyunca saklamış, bu sebeple de kapalı ve sırlı bir cemaat olarak anılmışlardır. Dürzî eserlerinin ele geçirilmesi ve mezhep hakkında yapılan araştırmalar neticesinde Dürzilik hakkında bilgi sahibi olursa da inanış günümüzde hala gizemini korumaktadır. Dürziler hakkında ülkemizde de muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar daha çok Dürzilerin tarihi, inançları ve siyasî olayları üzerinedir. Mûsikî üzerine yapılmış başlı başına bir çalışma bulunmamaktadır. Mûsikî konusunda yapılan çalışmalara yabancı kaynaklarda rastlamaktayız. Bu araştırmalarda ise Dürzî mûsikisinden ve cenaze ağıtlarından bahsedilmektedir. Dürzî dinî mûsikisini ele alan özel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple makalemizde Dürzilerin dinî mûsikisi üzerinde durulacaktır.

Bu çalışma Dürzî inanışında dinî mûsikî geleneğinin araştırılması amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemlerinden tarama-derleme usulü uygulanarak konu hakkında yerli ve yabancı kaynaklar incelenmiş, konumuzla bağlantılı olan bazı metinler ise dilimize tercüme edilmiştir. Ayrıca mülakat yöntemine başvurularak Dürzîlerle görüşmeler gerçekleştirilmiş, Dürzî dinî mûsikisini içeren ses kayıtlarına ulaşılmıştır. Bu ses kayıtları formlardan örneklerle notaya alınmıştır.

* Bu makale yazarın, *Dürzî İnanışında Dinî Mûsikî* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksel Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Din Musikisi Anabilim Dalı, gamzeapras@hotmail.com | ORCID: 0000-0001-8469-0931

Bu çalışma, yüksek lisans tezimizden oluşturulduğu için notalara yer verilmemiş ve araştırmamızda elde ettiğimiz tüm veriler makalemizde sınırlı bir şekilde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dürzilik, Müsiki, Dürzî İnanışında Müsiki.

Abstract: Druzism which emerged in the lands of Egypt under the influence of the Ismaili sect during the period of the sixth Fatimid caliph, al-Hakim bi-Amr Allah, and shaped within the framework of the divinity of the al-Hakim, is accepted as a esoteric belief. The Druze have kept their beliefs for centuries in accordance with their belief in taqiyya and secrecy, and for this reason, they have been called a closed and secret community. As a result of the seizure of Druze works and researches about the sect, we have learned about Druzism, but the belief still remains a mystery today. Various studies have been carried out about Druze in our country. These studies are mostly on the history, beliefs and political events of the Druze. There is no a study in itself on music. We come across studies on music in foreign sources. In these studies, Druze music and funeral laments are mentioned. There is no specific study dealing with Druze religious music. For this reason, our article will focus on the religious music of the Druze. This study was carried out to research the religious music tradition in the Druze faith. Accordingly, by applying the scan-compilation method, one of the qualitative research methods, domestic and foreign studies on the subject were examined, and some texts related to our topic were translated into our language. In addition, interviews were made with Druze by using the interview method, and recordings of Druze religious music were attained. These sound recordings were written on note with examples from the forms. Since this study was created from our master's thesis, no notes were included and all the data we obtained in our research are presented in our article in a limited way.

Keywords: Druzism, Music, Religious Music in the Druze Faith.

Giriş

Dürzîlik, VI. Fâtımî halifesi Hâkim Biemrillâh'ın (386-411/996-1021) saltanat döneminde, İsmâîlîlik mezhebinden köken alarak ortaya çıkan bir inanış olarak bilinmektedir. Bu inanışın ortaya çıktığı yer ise Mısır topraklarıdır. 408/1017 yılında Hâkim'in ulûhiyeti Hasan b. Haydara el-Ferganî tarafından ilan edilmiş, mezhebin kurucu imamı ise Hamza b. Ali olmuştur. Hamza b. Ali, peygamber olarak görülen yardımcıları hudûd ile birlikte mezhebin fikrî yapısını oluşturmuş ve fırkanın örgütlenmesi için çalışmıştır. Bu inanışla birlikte tüm dinlerin geçerliliğini yitirdiği iddiaları ileri sürülmüştür. Dürzîlik, ortaya çıktığı Mısır topraklarından Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin bölgelerine yayılarak bu bölgelerde birçok kişi tarafından kabul görmüştür. Son hudûd olan Muktenâ Bahâeddîn'in, 434/1042 yılında son risâlesi *Menşûru'l-Gaybe*'yi yazarak gaybete girmiştir. Böylece bu mezhebe giriş ve çıkışlar kapatılmıştır. Dürzîler kendileri için Muvahhidün, Ehlüt-Tevhîd, Benû Ma'rûf isimlerini kullanırlar. Dürzîliğin yayılmasında büyük katkıları olan Neştekin ed-Derezî'yi dinden çıkmış olarak kabul ettiklerinden dolayı ona nispet edilen Dürzî ismiyle anılmayı tercih etmezler.¹

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Suriye seferi sırasında (1831-1838), bugün Lübnan'da Şûf bölgesi olarak bilinen Vâdiût-Teym'de Dürzîleri yenilgiye uğratmıştır. Mısır askerleri, Dürzî halvethânelerine girmiş ve buradan çok sayıda yazma eser alınmıştır. Dünyadaki bazı kütüphanelere gönderilen bu eserlerin çeşitli dillere çevirisi yapılmıştır. Böylece önceye nispeten Dürzîler hakkında bilgi sahibi olmak daha çok kolaylaşmıştır. Ancak inanışın gizlilik prensibi sebebiyle fırka hakkında net bir bilgiye ulaşmak günümüzde de hâlâ mümkün olmamaktadır.²

Dürzîlik, İsmâîlîlik üzerine inşa edilen bir inanış olarak kabul edilmektedir. Dürzî mezhebi üzerine çalışan bilim adamları, Dürzîliğin orijinal bir inanış olmadığını, bu inanışın kadim dinler ve felsefî akımlardan etkilendiğini iddia etmektedirler. Dürzî inanışında Budizm, Hinduizm,

¹ Ahmet Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2018), 9-10.

² Mustafa Öz, "Dürzîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.10, (İstanbul: TDV Yay., 1994), 40.

Maniheizm, Gnostisizm, Yahudilik, Yezidî inancı, Hristiyanlık,³ Yeni Eflatunculuk, Zerdüştlük, Hermetizm gibi dinî ve felsefî hareketlerin etkileri görülmektedir. Ancak bu düşüncelerin doğrudan değil de felsefî akımların tesiri altında kalan İsmâîlîlik vasıtasıyla Dürzîliğe geçtiği düşünülmektedir.⁴

Dürzîlerin kökeni hususunda ise birçok iddia vardır. Bu iddialardan bazıları Dürzîlerin Türk, Kürt veya İran kökenli olduğu yönündedir. Bunlardan en kuvvetli olanı İran kökenli olabilecekleri olsa da Dürzîler kendilerini Arap olarak görürler, Arapça konuşurlar ve Arap isimlerini kullanırlar. Birçok Dürzî yazar, Dürzîlerin saf Arap olduklarını belirtmektedir.⁵

Dürzî inanının dört temel inanç esası vardır. Bu esaslar Hâkim Biemrillâh'ın ilahlığını kabul etmek, emri yani Hamza b. Ali'yi bilmek, peygamber mertebesindeki dinî şahsiyetler olan hudûd'u bilmek ve yedi esası (hısâl ve vesâyâyı) bilmektir.⁶ Dürzîliğin inanç esaslarının temelini "Hâkim'in ilahlığına iman esası" oluşturmaktadır.⁷ Dürzîlere göre tüm dinler bâtıldır ve artık geçerliliğini kaybetmiştir. Hâkim, İslam'daki kelime-i şehadet, oruç, hac, velayet, namaz, zekât, cihat esaslarını kaldırarak yerine yedi esası getirmiştir.⁸ Bunların yerine getirilen yedi esas ise şunlardır: Doğru sözlü olmak, din kardeşini korumak, var olmayan ve yalan olan şeylere ibadeti terk etmek, iblislerden ve azgınlardan uzak olmak, tevhidin Hâkim için olduğunu kabul etmek, Tanrı'nın bütün fiillerine ve hükümlerine razı olmak, gizli ve açık Hâkim'in emir ve iradesine kendini teslim etmektir.⁹

İnanışa göre Dürzî mezhebinin kurucusu kabul edilen Hamza b. Ali, çeşitli dönemlerde zuhûr etmiştir. Âdem devrinde Şatnil, Nûh devrinde Pisagor, İbrâhim devrinde Dâvud, Musa devrinde Şuayib, İsa devrinde Mesih, Muhammed devrinde Selmân-ı Fârisî ve Hâkim devrinde ise

³ Şenzybek, Aytakin, "Dürzîlik, Doğuşu ve Temel Prensipleri", (Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001), 131-132.

⁴ Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik*, 49-50.

⁵ Ahmet Bağlıoğlu, *Ortadoğu Siyasi Tarihinde Dürzîler* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2018), 127-131.

⁶ Mustafa Öz "Dürzîlik", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0, sy. 7-10 (1989): 486-487.

⁷ Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik*, 161.

⁸ Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik*, 181.

⁹ Aytakin Şenzybek, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzîlik* (Bursa: Emin Yay., 2012), 349-376.

Hamza b. Ali olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰ Dürzîler, Kuran-ı Kerim'in aslında Selmân-ı Farisî'ye geldiğine ve Hz. Muhammed'in de Kur'ân'ı ondan aldığına inanmaktadır. Dürzîler, evliyâ olarak gördükleri Ukkâl'in ileri gelenlerinden birisi vefat ettiği zaman ruhunun Çin dağları taraflarına gidip orada başka bir insanın bedenine girdiğini iddia ederler. Bu sebeple Dürzîlerde, Çin dağları taraflarında birçok velilerinin bulunduğu dair bir inanış vardır.¹¹ Ayrıca Hamza b. Ali'nin Çin ülkesinde nâsutî surette hayatına devam ettiğine ve Hâkim'in de kıyamet günü Çin'de zuhûr edeceğine inanılmaktadır.¹²

Dürzî inanışında tekammüs inancı önemli bir yer tutmaktadır. Tekammüs, bir insanın ruhunun öldükten sonra başka bir insanın bedenine intikâlidir. Dürzî inancında, insan bedeni ruhun elbisedir ve bu elbiseye ise "gömlek" ismi verilmiştir. Ruh, doğumla birlikte bu gömleği giymektedir. Ölüm gerçekleştiği zaman ruh eski gömleği çıkararak yeni bir gömlek giyer. Başka bir deyişle ruhun yeni doğan bir bedene intikali gerçekleşir. Ruhun gömlek değiştirmesi olayının kıyamete kadar süreceğine inanılır.¹³

Dürzîler kendilerine özgü ahiret inancına sahiptir. Ahiret günü, Dürzîler için kıyamet gününü ifade etmektedir. Çünkü ruhun ölmesi ve dirilmesi söz konusu değildir. Hesap günü ruhların gelişimi tamamlanacak, gömlek değiştirme sona erecek, Tanrı'nın iradesiyle kötülük tamamen ortadan kalkacak, dünyada adalet ve eşitlik sağlanacaktır. İyi, kötü üzerinde üstün gelecek, hayatı doğru bir şekilde yaşayanlar kendilerinin Bir'de olduklarını fark edeceklerdir. Bu da yeniden diriliş demektir. Cennet veya diriliş günü sonrasında elde edilen mutluluk, ilâhî bilgiyi elde etmeyi ifade etmektedir. İnanışa göre cennet kavramı hakikî bilgiyi, cehennem kavramı ise cehaleti temsil etmektedir.¹⁴

Dürzîlerin bir diğer göze çarpan inancı ise takiyye'dir. Kâfir ve zalimlerin, can ve mal güvenliğine kastettiği durumlarda takiyyeye başvurmaktadır. Dürzîlerin dinlerini, kitaplarını gizlemesi vaciptir ve bu kitap-

¹⁰ Öz "Dürzîlik", 498

¹¹ Emrullah Yüksel, "Tarih-i Cevdet'e Göre Dürzîlerin Âdetleri ve İnançları", *Ahmet Cevdet Paşa Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 9-11 Haziran 1995)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997). 85-92

¹² Şenzyebek, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzîlik*, 449-454.

¹³ Şenzyebek, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzîlik*, 377.

¹⁴ Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik*, 190.

lara sadece iman etmiş kimseler bakabilmektedir.¹⁵ Dürzî cemaat yapısı Ukkâl ve Cühhâl olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Ukkâl sınıfının dinî bilgilere vâkıf olmasına karşılık Cühhâl sınıfı dinin sırları ve bilgilerine sahip değildir.¹⁶ Şeyhü'l-Akl olarak adlandırılan Ukkâl sınıfının lideri, Dürzî toplumunda önemli bir konuma sahiptir. Şeyhü'l-Akl'ın her konuda yetkisi ve sorumluluğu bulunmaktadır.¹⁷ Dürzîlerin ibadethaneleri *halvethâne* olarak adlandırılmaktadır. Halvethânelerde minare yoktur ve ezan da okunmaz.¹⁸ Halvethâneler güvenlik sebebiyle genellikle şehir merkezinden uzak ve yüksek yerlerde inşa edilmektedir.¹⁹ Dürzîlerin en ünlü ve eski halvethanesi Suriye-Filistin sınırı yakınlarındaki Hasbaya'da yer alan Halvetü'l-Beyda (Ak Halvethâne)'dir.²⁰ Dürzîler sabah, ikindi ve akşam vakitlerinde halvethâneye gelirler. Bu vakitlerde süre sınırlaması yoktur. Cuma gecesi, Zilhiccenin 10. gecesi ve Kurban Bayramı'nda halvethânelere daha çok Dürzî gelmekte ve toplantı süreleri uzamaktadır. Halvethânelerde kadın ve erkekler özel olarak ayrılmış bölümler bulunmaktadır.²¹ Halvethânelerde, perşembe akşamları toplantılar düzenlenmektedir. Bu toplantılara Ukkâl ve Cühhâl sınıfından Dürzîler katılmaktadır. Burada dinî, siyasî, ekonomik konular hakkında konuşulur, toplu veya bireysel olarak ilâhiler söylenir ve daha sonra Dürzî risalelerinden bölümler okunarak oturumlara devam edilir.²² Dürzîlik inancının tek kaynağı Dürzî kutsal risâleleridir. Risâleler mezhebin ilkelerini, görüşlerini ve Dürzî hareketini terk edenlere veya muhalif tarafta olanlara reddiyeleri, daîlerin görevlendirme mersumlarını içermektedir. Bu risâleler *Kitâbu'l-Hikme*, *Resâilü'l-Hikme* veya *el-Hikmetü's-Şerife* isimleriyle bilinmektedir.²³

¹⁵ Şenzyebek, "Dürzîlik, Doğuşu ve Temel Prensipleri", 119-121.

¹⁶ Muzaffer Tan, "Geçmişten Günümüze Dürzîlik", *Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 5, sy. 2 (2012): 73-74.

¹⁷ İzzettin Artokça, "Ortadoğu'da Dürzîler", *TASAM*, (2013): 9, erişim 26 Ağustos 2020, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5054/ortadoguda_durziler_.

¹⁸ Sıddık Korkmaz, "Bir Dürzî ile Dürzîlik Üzerine Söyleşi" *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20, sy. 2, (2005): 262.

¹⁹ Bağhoğlu, *Ortadoğu Siyasî Tarihinde Dürzîler*, 156.

²⁰ Faik Bulut, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri* (İstanbul: Berfin Yay., 2003), 103-104.

²¹ Bağhoğlu, *Ortadoğu Siyasî Tarihinde Dürzîler*, 157.

²² Tan, "Geçmişten Günümüze Dürzîlik", 78.

²³ Ahmet Bağhoğlu, "Dürzîliğin Temel Kaynakları: Dürzî Risâleleri" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8 (2003): 180.

Dürziler, dinî bayram olarak Kurban Bayramını kutlamaktadır.²⁴ Dürziler için çok önemli olan bu bayram nefsi kötülüklerden arındırmak için bir fırsattır. Kurban Bayramı'nda halvethâneyi ziyaret etmek ve bayram kurabiyesi yapmak gelenektendir. Bayramda küslükleri sona erdirmek, sorunları halletmek, fakirlere yardım etmek, akraba ve dost ziyaretlerinde bulunmak ise önem arz etmektedir.²⁵ Diğer Dürzilerden farklı olarak İsrail/Filistin Dürzîleri 25 Nisan'da *Şuayib Peygamber Günü*'nde kutlarlar.²⁶

Bu bölümde son olarak Dürzî coğrafyasını ele alacak olursak, Dürzîliğin, ilk olarak Mısır'da ortaya çıktığı bilinmektedir. Mısır topraklarında barınamayan bu inanış²⁷ Hamza b. Ali ve arkadaşlarının çalışmaları neticesinde Biladü'ş-Şam denilen Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin bölgelerine yayılmıştır. Günümüzde de bu bölgeler Dürzîlerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerdir.²⁸

Çalışmamızda Dürzî inanışında dinî mûsikî geleneği ele alınacaktır. Dürzîlikte dinî mûsikî hakkında kısa bir bilginin ardından Dürzî ilâhileri olan eş'âr'lara, dinî kutlamalarda mûsikînin yerine, halvethâne ayinlerine, dinî içerikli mavâllara, cenaze törenlerine, cenazelerde icra edilen ağıtlara ve bu ağıtların içeriğine yer verilecektir. Ayrıca cenaze geleneğinde cenaze marşlarının icrasından da bahsedilecektir.

1. Dürzîlikte Dinî Mûsikî

Dürziler, inanışları gereği müziğin helâl mi yoksa haram mı olduğu konusunda kararsız bir tutum sergilemektedir. Bazı Dürziler lâdinî müziğin ve bilhassa enstrümantal müziğin dinde yeri olmadığını düşünürler. Buna rağmen halvethânelerde perşembe akşamları düzenlenen dinî ayinlerde Dürzî risâleleri makamlı bir şekilde okunmaktadır. Ayrıca Cühhâl sınıfının katılabildiği bu ayinlerin ilk oturumunda cemaat, ilâhiler söylemektedir. İlâhileri cemaatten bir kişi solo olarak icra eder. Diğer cemaat üyeleri ise ilâhinin bazı bölümlerini tekrar ederek okuyan kişiye eşlik eder. Bu ilâhilerin halka açık okunduğu tek yer cenaze törenleridir. Cenaze törenlerinde *Meşâyih* (din adamları) ölümler için dua eder

²⁴ Öz "Dürzîlik", 510.

²⁵ "Dürzîlerde Kurban Bayramı" haberler.com, Erişim 19 Haziran 2020, <https://www.haberler.com/durzilerde-kurban-bayrami-5189053-haberi/>.

²⁶ Korkmaz, "Bir Dürzî ile Dürzîlik Üzerine Söyleşi", 262.

²⁷ Bağlıoğlu, *Ortadoğu Siyasî Tarihinde Dürziler*, 9.

²⁸ Bağlıoğlu, *Ortadoğu Siyasî Tarihinde Dürziler*, 28.

ve dinî metinleri nağmeli bir şekilde okur. Burada ayrıca Kur'an'dan bazı bölümler de okunmaktadır.²⁹

Ayrıntılı ritüellerin bulunduğu cenaze törenlerinde müziğin önemli bir yeri vardır. Cenaze törenlerinde yas tutanlar ağlayarak ve göğüslerini döverek acılarını yansıtmaktadır. Yas tutanlar genellikle siyah giyinirler. Bazı kadınlar ise yüzlerine siyah kül sürerler. Bazen yakınına kaybeden yaşlı kişi, aylarca hatta yıllarca inzivada bir hayat yaşamayı tercih edebilmektedir. Dürzilerde ağıt dinlemek ve icra etmek, yas sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Cenazelerde bu ağıtları icra etmek şeyhlerin hizmetlerinden bile daha önemli görülmektedir. Cenaze ağıtlarına *nedb* denilmektedir ve bu ifade “*yaraların iyileşmesi*” anlamına gelmektedir.³⁰

Dürzilikte dinî müziği ilâhiler ve cenaze ağıtları oluşturmaktadır. Halvethâne ayinlerinde, cenaze törenlerinde ve halvethanelerdeki dinî kutlamalarda Dürziler, toplu ve bireysel olarak ilâhiler okumaktadır. Cenaze törenlerinde icra edilen ağıtlar, Dürzî geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Bunların yanı sıra Dürziler, dinî içerikli mavâllar da icra etmektedir.

2. Eş'âr

Dürziler ilâhilerini eş'âr olarak adlandırırlar.³¹ Eş'âr, Arapça'da *şiiirler* anlamına gelmektedir. Bu ilâhiler sözlü geleneğin ürünleridir. Dürziler, genellikle Suriye ve Lübnan şarkılarının sözlerini değiştirerek ilâhilerini oluştururlar. İlâhilerin icrasında, enstrüman kullanılmaz. Bu ilâhileri halvethânelerde sadece yaşça büyük olanların dinlemesine müsaade edilmektedir. Çünkü halvethâneye sadece yaşlılar ve kırk yaşına gelmiş insanlar girebilir. Ancak bazı gençlerin, halvethânelerde bu ilâhileri dinlemesine ve Kurban Bayramı'ndan on gün önce çocukların bu ilâhilere katılmasına izin verilmektedir.³² Halvethânelerde icra edilen bu ilâhilerin halka açık olarak söylendiği tek yer ise cenaze törenleridir.³³ İlâhileri gelenek olarak, büyükanneler veya büyükbabalar torunlarına evde

²⁹ Kathleen Hood, “The Druze Musical Heritage”, *Paper presented at the Druze Heritage Foundation Second International Conference, Druze Perspectives*, (2004): 2.

³⁰ Ali Jihad Racy, “Lebanese Laments: Grief, Music and Cultural Values”, *World of the Music* 28 (1986), 27-37.

³¹ Dürzî müzisyen Emil Cemal ile görüşme, 28 Ekim 2019.

³² İsmi vermek istemeyen bir Dürzî ile görüşme, 7 Eylül 2020.

³³ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 27.

öğretmektedir.³⁴ İlahiler, felsefî ve dinî sözler içermektedir. Dürzîlerin söyledikleri ilâhilerde özellikle Hamza b. Ali, Muktenâ Bahâeddîn, Selmân-ı Fârisî, Hz. Şuayib gibi dinî kutsallıkları olan kişilerden bahsedilmektedir.³⁵ Ayrıca Dürzîler, bu ilâhileri siyasî bir mesaj olarak da kullanmaktadır.³⁶

Dürzîlerin kutladığı tek Müslüman bayramı olan Kurban Bayramı'nda eş'ârlar söylenmektedir. Kurban Bayramı'ndan önceki on gün boyunca halvethâneye giden Dürzîler, burada toplu ve bireysel olarak bu ilâhileri icra ederler.³⁷ Aşağıda Selmân-ı Fârisî'den bahseden bir Dürzî eş'ârının sözleri yer almaktadır.

*Atlara binin ey yetimlerin Selmân'ı
Cesur adamların, senin yokluğunda çok kötü duruma düştüler
Mevlâm muhtar, bize geri dönmekte acele et
Yurda yaklaş ki, gözlerimiz seni görsün
İyilerin Selmân'ı, Çin'i birleştirin ve boşaltın
Mekke'ye gitmekte acele edin
Ey kuş, onun yaşadığı ülkeye seyahat et
Ve ondan hayırlı haberler getir
Çin topraklarından efendilerimiz göründü
Mürtedler zillete düştüler
Ey din ehli, beş peygambere salâvat getirin
Onlar ki pişmanlıktan koruyanlardır³⁸*

Filistin/İsrail'deki Dürzîler, 25 Nisan'da Şuayib Peygamber Gününü kutlarlar. İnsanlar Şuayib peygamberin Kfar Khitin köyündeki türbesine hac ziyaretinde bulunurlar. Burada yapılan kutlamalarda şarkılar söylenir, danslar edilir ve doğaçlama şiirler okunur. Genç erkekler burada bir Arap halayı olan *dabke* oynarlar. Kadınlar bu şarkı ve danslara katılmazlar.³⁹

3. Halvethâne Ayinleri

³⁴ İsmi vermek istemeyen bir Dürzî ile görüşme, 7 Eylül 2020.

³⁵ Yahya el-Aridî ile görüşme, 22 Ekim 2020.

³⁶ Rami Abou Diab ile görüşme, 24 Mayıs 2020.

³⁷ Kathleen Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance* (London: The Druze Heritage Foundation, 2007), 27.

³⁸ Kays el-Razzuk tarafından gönderilen eş'âr kaydından tercüme edilmiştir.

³⁹ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 140.

Dürzî halvethânelerinde halvet zikri ve ayinleri yapılmaktadır. Halvethâne zikirleri perşembe akşamı başlar ve cuma sabahına kadar sürmektedir. Ayinlerin perşembe gecesi yapılmasının nedeni, Dürzîlerin Hâkim'in perşembe gecesi kayıplar âlemine karıştığına ve yine onun perşembe gecesi tekrar döneceğine inanmalarıdır.⁴⁰ Ayrıca Dürzîler, Hâkim ve Hamza'nın perşembe akşamı dünyaya gelmesinden ve Hâkim'in ulûhiyetini, Hamza'nın ise imâmetini perşembe günü ilan etmesinden dolayı halvethâne ayinlerini perşembe akşamları yaparlar.⁴¹ Dürzî halvethânelerinde yapılan bu ayinler, kadınlar ve erkeklerin katılımıyla gerçekleşmektedir. Burada kadınlar ve erkekler haremlik-selamlık düzeninde,⁴² dikdörtgen veya daire şeklinde otururlar. Ortada ise şeyh yer almaktadır. Bir kişinin bu ayinlere katılabilmesi için Dürzî olmasının yanı sıra bu halkada yer almasına engel bir durumun söz konusu olmaması gerekmektedir.⁴³ Yalan söyleyen, hırsızlık yapan, içki içen, zina eden, Dürzî kardeşlerini korumayan yani Dürzîlik ahlâkına aykırı davranış sergileyenler bu toplantılara katılamazlar. Ancak samimi bir şekilde tövbe edilirse ayinlere katılmak mümkün olabilmektedir. Ayin başladığında dışarıdan ayine katılanlar olduğu gibi işi çıkıp halvethanedan ayrılanlar da olabilir. Bu kişilerin işlerini bitirdikten sonra halvethâneye gelip ayine tekrar katılmasına izin verilmektedir. Halvethâneye girerken Cühhâl sınıfından kadınların beyaz örtü örtmesi, erkeklerin ise siyah bere takması zorunlu bir uygulamadır.⁴⁴ Dürzî ayinleri Alevî-Bektaşî ayinleriyle benzerlik göstermektedir. Ayin risâlelerin okunmasıyla başlar. Daha sonra Dürzîler halka halinde yüzleri birbirine dönük olarak bazı ritüeller gerçekleştirirler. Gecenin ilerleyen saatlerinde zikir yapılır. Alevîlerdeki gülbanklara benzer dua ve ilâhiler okunur.⁴⁵ Vaaz ve irşat halkası olarak bilinen bu ilk oturum, bireysel veya toplu halde icra edilen ilâhilerle devam eder. Sosyal ve ekonomik konular konuşulur, siyasî olaylar hakkında değerlendirmeler yapılır. Daha sonra evliyâlar ve sâlihlerin hayatlarından kıssalar anlatılır, kıyamet ve hesap günü gibi konular hakkında bilgiler verilir. Bu

⁴⁰ Bulut, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri*, 105.

⁴¹ Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik*, 127.

⁴² Bulut, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri*, 105.

⁴³ Bağlıoğlu, *Ortadoğu Siyasî Tarihinde Dürzîler*, 157.

⁴⁴ Bulut, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri*, 105-106.

⁴⁵ Bulut, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri*, 104-105.

sohbetler bazen soru cevap şeklinde de gerçekleşmektedir. Ayrıca Ukkâl sınıfına geçmek isteyen Dürzîlerin isimleri burada açıklanır ve onların hayatlarından bahsedilir.⁴⁶

Vaaz ve nasihatın yapıldığı ilk oturumun ardından meyve, kurabiye, kuru incir, badem, kuru üzüm gibi yiyecekler ikram edilir. İkramlar yenildikten sonra Cühhâl sınıfı halvethaneden ayrılır.⁴⁷ İkinci oturumda “Sayıs” adı verilen görevliler ve bazı şeyhler Dürzî risâlelerinin şerhlerinden bölümler okur. Sonrasında Ukkâlden bazı kişiler dua ederek ikinci oturumu kapatırlar. İkinci oturumun sona ermesiyle Ukkâl hari-cindeki halvethâneyi terk eder. Sadece Ukkâl sınıfının katıldığı üçüncü oturum başlar. Bu oturumda risâlelerden bölümler okunur. el-Bar, el-Mevlana, el-Hâkim gibi Tanrı’nın isimleri zikredildiği zaman üç defa secdeye gidilir. Bu toplantıların bayram gününde yapılması halinde kutlamalar gerçekleştirilir ve ihtiyaç sahiplerine sadaka verilir.⁴⁸

Halvethânelerde dinî metinler, daha etkileyici olması için terennüm ile okunmaktadır.⁴⁹ Burada ilâhiler icra edilirken genellikle müzik aletleri kullanılmaz. Ayrıca halvethânedelerde ezan okuma uygulaması da yoktur.⁵⁰ Dürzîler halvethâne zikirlerini görüntülü olarak kaydetmezler. Zikir esnasında sadece ses kaydı yapılabilmektedir. Bu kaydı da yalnızca kendi aralarında paylaşırlar.⁵¹

4. Mavâl

Mavâl, Bedevî Araplara özgü uzun hava şeklinde şarkı okuma tarzıdır.⁵² Genellikle mavâl, şarkılardan önce güçlü bir ses tarafından okunur. Dürzîler mavâlları şarkıdan bağımsız olarak icra ederler. Çünkü mavâl sonrasında şarkı söylenmeden tek olarak da okunabilir. İyi bir sese sahip herkes mavâl okuyabilir. Kültürün bir parçası olarak görülen mavâl, Levant bölgesinde (Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin), özellikle köylerde yaygındır. Mavâlların konusu genellikle vatan sevgisi ve aşktır.

⁴⁶ Bağlıoğlu, *Ortadoğu Siyasî Tarihinde Dürzîler*, 157.

⁴⁷ Sayın Dalkıran, “Târih-i Cevdet’te İslâm Mezhepleri II (Dürzîlik ve Nusayrîlik)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 10, sy. 21 (2003): 209.

⁴⁸ Bağlıoğlu, *Ortadoğu Siyasî Tarihinde Dürzîler*, 157-158.

⁴⁹ Yahya el-Aridî ile görüşme, 22 Ekim 2020.

⁵⁰ Emil Cemal ile görüşme, 12 Temmuz 2020

⁵¹ Rami Abou Diab ile görüşme, 2020.

⁵² Z. İlhan Ayverdi, “Mavâl” Kubbealtı Lugatı, Erişim 8 Ekim 2020, <http://www.lugatim.com/s/maval>.

Sözleri ise önceden yazılmış olup doğaçlama değildir.⁵³

Dürzîlerin kendilerine özgü mavâlları vardır.⁵⁴ Yukarıda bahsedildiği üzere aşk ve sevgiyi konu alan mavâllar olduğu gibi dinî konular içeren mavâllar da bulunmaktadır. Dürzîler bu mavâllarda peygamber olarak kabul ettikleri kimselerden bahsederler. Aşağıda bizim ulaştığımız mavâl kaydında bir Dürzî şeyhinin, Hz. Şuayib için okuduğu mavâlin sözleri yer almaktadır. Bu mavâlda Hz. Şuayib'in yüce ve kutsal makamı anlatılmaktadır.

Mevlâm Şuayib, makamın ne kutsal makamdır

Dünyada makamın çok yüksektir

Kalbimde makamın tüm dünyaya eşittir

Ve nâmin hesap gününe kadar kalıcıdır

Ey Rabbim⁵⁵

5. Cenaze Törenleri

5.1. Cenaze Törenlerinin Önemi

Dürzîlikte düğünler ve cenazeler, toplumsal bağları ve dinî değerleri güçlendiren etkenler olarak görülmektedir. Toplumsal ve dinî bir görev olarak cenazelere katılmak, ölenlerin ailelerini teselli etmeye, Tanrı'nın iradesini ve insanların ölümlü olduğunu anlamaya olanak tanımaktadır. Dürzîlerin yedi inanç esasından ikincisi olan “din kardeşini korumak ve himaye etmek” emri gereğince cenazelere katılmak, iyi ve kötü günde Dürzî kardeşinin yanında olmak gerekmektedir. Dürzîler kötü günde Dürzî kardeşinin yanında olmayı iyi günde yanında olmaktan daha çok önemsemektedir. Dürzîlerin ölen kişinin ruhuna rahmet isteme görevini yerine getirmeleri için cenazelere katılmaları önemlidir. Cühhâl ve meşâyih, definden önce veya sonra *Allah yerhamu* (Allah ona merhamet etsin) diyerek bu görevi yerine getirmiş olurlar. “Doğruluk” ile ilgili Dürzî emri doğrultusunda eğer ölen kişi gerçekten ahlâklı bir hayat yaşadysa işte o zaman Tanrı'ya ona merhamet etmesi için dua edilmelidir.⁵⁶

⁵³ İsmi vermek istemeyen bir Dürzî ile görüşme, 18 Eylül 2020.

⁵⁴ Aapeli Saarisalo, *Song of the Druzes* (Helsinki: Akateeminen Kirjakauppa, 1932), 109.

⁵⁵ Kays el-Razzuk tarafından gönderilen mavâl kaydından tercüme edilmiştir.

⁵⁶ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 147.

Dürzî cenaze törenlerinde hem dinî hem de ladinî bazı ritüeller vardır. Bu ritüeller Dürzîlerin yüzyıllardır bir arada yaşadığı Marunîlerin gelenekleri ile eski Arap geleneklerine benzemektedir. Özellikle bedevî cömertlik geleneği, tanınmış Dürzîlerin cenazelerinde daha belirgin bir şekilde yansıtılmaktadır.⁵⁷

Dürzîlerde iki tür cenaze töreni yapılmaktadır. Birinci tören doğal nedenlerle ölen erkekler ve kadınlar içindir. İkincisi ise savaşta ölen kahramanlara yapılmaktadır. Dürzî geleneğinde savaşta şehit düşmek bir onur olduğundan,⁵⁸ şehit cenazeleri bir düğünü andırmaktadır. Bu cenaze törenlerinde “Allahû Ekber” nidaları duyulmaktadır. Şehidin cesaret ve mertliği anlatılmaktadır. Ayrıca savaş ve kahramanlık şarkıları da söylenmektedir.⁵⁹

5.2. Cenaze Hazırlığı

Dürzîlerde bir kişi öldüğü zaman, ölenin yakın akrabaları cenaze evine gelirler. Bu akrabalar yaşlı aile üyelerini teselli eder. Daha sonra cenaze töreni için hazırlık başlar. Cenazenin ne zaman yapılacağına ailenin en yaşlı üyesi karar verir. Bu aile büyüğü *en-Nevâ* adıyla bilinen ölüm ilanını yazar. Geçmişte görevlendirilen bir kişi köyde dolaşarak ölüm haberini, cenazenin yerini ve zamanını yüksek sesle ilan ederdi. Günümüzde ölüm haberi yazılı duyuru ve telefon aracılığıyla verilmektedir. Cebelü'l-Arap'ta (Suriye) bunlara ek olarak, bir adam sabahın erken saatlerinde kamyonla caddelerde dolaşarak ölen kişinin adını, cenazenin yerini ve saatini bildirmektedir.⁶⁰

Cenaze töreninden önce, ölen kişinin vücudu yıkanır ve kefene sarılır. Daha sonra cenaze, kadınların yas için toplandıkları kapalı alana getirilir. Yakın akrabalar yaşlı aileye baş sağlığı diler ve ölenin iyi yönlerinden bahsederler. Kadınlar, taziye sırasında cenazenin etrafında toplanarak cenaze ağıtları icra etmeye başlarlar. Bu hüznü ağıtlarla ölenin güzel yönlerini dile getirilir.⁶¹

5.3. Cenaze Töreni

Cenaze törenleri genellikle ölümden sonraki gün sabah saatlerinde ger-

⁵⁷ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 147-148.

⁵⁸ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 27.

⁵⁹ Yahya el-Aridî ile görüşme, 22 Ekim 2020.

⁶⁰ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 148.

⁶¹ Yahya el-Aridî ile görüşme, 22 Ekim 2020.

çekleşir. Cenaze evden köy meclisine veya kadınların özel durumlar için bir araya geldiği halka açık toplantı evine getirilir. Dürzi cenazelerinde kadınlar ve erkeklerin toplandıkları yer hususunda bir ayırım söz konusudur. Cenaze için kadınlar halka açık toplantı evinde, erkekler ise avluda, *ka'a*'da (köy meydanı) veya *sâh'a*'da (meydan) bir araya gelirler. Cebe-lü'l-Arap'ta erkekler, cenaze törenleri için özel olarak yapılmış geniş ve açık bir alan olan *mevkıf*'te toplanırlar. Kadınlar taziye için cenazenin getirildiği toplantı evine gelirler. Burada kadınlar sandalyelerde veya yerde otururlar. Cenaze, odanın ortasında bulunan bir yatak veya yüksek bir platform üzerinde yer alır. Ölenin bedeninin burada yer alması duyguların daha açık bir şekilde dile getirilerek ruhen bir rahatlama sağlama yöneliktir. Ölenin yakınları cenazenin etrafında toplanarak ağlamaya başlarlar. Daha sonra gelenek olduğu üzere kadınlar ağıtlarını icra ederler. Ağıtlar erkekler boş bir tabutla cenazeyi almaya gelene kadar devam etmektedir. Erkekler gelmeden önce bazı kadınlar kefenin çevresini dikerler. Erkekler geldikten sonra, ölenin varsa oğulları ve erkek akrabaları cenazeyi tabutun içine yerleştirirler.⁶²

Erkekler ise öncelikle bir avluda veya bir sokakta toplanırlar. Şair-şarkıcının arkasından yavaşça yürüyerek ağıtlarını icra ederler. Erkeklerin ağıtları icra etmesi için gelenek olarak ağıtlara öncülük edecek bir kişinin ve ağıtlara katılacak belirli sayıda erkeğin olması gerekmektedir. Bazı cenazelere köy bandosu da katılmaktadır. Erkekler ağıtlarını icra ederken bir grup erkek de cenazenin bulunduğu yere giderler.⁶³

Erkekler kadınların bulunduğu yerden tabutu aldıktan sonra önde meşâyih ile yavaş bir cenaze alayında *ka'a*, *saha* veya *mevkıf*'e doğru yürürler. Bu alay sırasında erkekler nağmeli bir şekilde, “Lâ ilâhe illâllâh dâim bâkî vech Allah” (Allah'tan başka ilâh yoktur Allah'ın yüzü ebedîdir) ifadesini tekrar ederler. Süveydâ'dan gelen bu cenaze alayı sözleri bir de cenazenin sonunda icra edilmektedir.⁶⁴ Ayrıca şeyhler cenaze alayında yürürken “Lâ ilâhe illâllâh Muhammed rasûllullâh” ifadesine de yer verirler.⁶⁵

⁶² Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 149-150.

⁶³ Ali Jihad Racy, “Funeral Laments of Lebanon: Recorded and Collected with Notes by Ali Jihad Racy”, *Ethnic Folkways Library Album No: FE 4046* (1985): 2.

⁶⁴ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 150.

⁶⁵ Yahya el-Aridi ile görüşme, 22 Ekim 2020.

Tabut, mevkıf'e getirilince alanın ortasında yer alan bir kürsü üzerine konulur. Şeyh tabutun yanında makamlı bir şekilde dua eder. Orada hazır bulunan köyün erkekleri yarım daire şeklini alarak beklemektedir. Daha sonra diğer köylerden erkekler Ukkâl veya yaşlı bir büyük önderliğinde alana gelirler.⁶⁶

Methiyeler ve şahitliklerden sonra eğer varsa bir şair-şarkıcı şiir okuyabilir. Lübnan'daki erkekler burada nedb icra ederler. Ancak Suriye ve Ürdün'de bu uygulama görülmez. Çünkü buralarda nedb sadece kadınlar tarafından icra edilmektedir. Konuşmalar bittikten sonra meşâyih son duayı eder ve bir şeyh tek başına duanın ilk kısımlarını okur. Daha sonra grup ona eşlik eder ve hepsi birlikte makamlı bir şekilde dua ederler. Bir grup genç erkek tabutu alır ve tabut avuç içlerinde veya omuzlarda taşınarak bir çeşit türbe olan ve ölenlerin vücutlarının konulduğu hücre'ye götürülür. Hücre'ye giderken meşâyih tekrar "Lâ ilâhe illâllâh dâim bâkî vech Allah" diyerek cenaze alayına öncülük eder.⁶⁷

Mezarlığa geldiğinde vücut tabuttan çıkarılıp hücre içerisine konulur. Burada ölen kişinin ağzına ve gözlerine kum doldurulmaktadır. Bu ritüel, hayattayken birçok şey arzu ettiğimiz ancak sonunda tek sahip olduğumuzun sadece toprak olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸

İnternet üzerinden görüşme yaptığımız bir Dürzî tabutların 5 ila 7 yıl durduktan sonra yakıldığını belirtti.⁶⁹ İstanbul'da görüşme yaptığım Dürzî Yahya el-Aridî ise bunun doğru olmadığını, mezar kazılarak vücutun buraya yerleştirildiğini ve üzerinin toprakla kapatıldığını ifade etti.⁷⁰

Dürzîler mezarın başında kısa bir tören yaptıktan sonra ölenin defnedilmesiyle cenaze töreni biter. Mezarlığa gelen kadın sayısı azdır. Mezarlıktaki cemaatin neredeyse tamamını erkekler oluşturmaktadır.⁷¹ Gelecek olarak cenazeden kırk gün sonra ölenin yakınları mezarlığa gelerek mum yakar ve mezara çiçek koyarlar. Ölüm yıl dönümü ve tatil günlerinde de mezarlık ziyareti yapılmaktadır.⁷²

⁶⁶ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 150-151.

⁶⁷ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 151.

⁶⁸ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 152.

⁶⁹ İsmi vermek istemeyen bir Dürzî ile görüşme, 7 Eylül 2020.

⁷⁰ Yahya el-Aridî ile görüşme, 22 Ekim 2020.

⁷¹ Racy, "Funeral Laments of Lebanon", 2.

⁷² Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 152.

Hood çalışmasında Christian Poche'nin 1972'de Lübnan Falougha'da kaydettiği "Ölümler İçin Dua" albümünün notlarında Dürzî cenazesinde Kur'an'dan 3 bölüm okunduğu bilgisinin yer aldığını söyler. Bunlar Fatıha, İhlas (3 kez) ve Tekâsür sûreleridir. Bu konuyu sorduğum Yahya el-Aridî, bilginin doğru olduğunu ifade etti.⁷³

6. Cenaze Ağıtları

Yakın Doğu'da cenaze ağıtları icra etme geleneği İslamiyet öncesi dönemden gelmektedir. Günümüzde halk ezgilerini ve şiirlerini kullanarak cenazelerde ağıt yakma geleneği hâlâ sürdürülmektedir. Bu gelenek daha çok Hristiyan ve Dürzîler arasında yaygındır. Cenaze ağıtları bir erkek veya kadın tarafından icra edilmektedir. Genellikle bu ağıtlara ağıt şarkıcılarının önderlik ettiği bir koro eşlik eder. Bu koroyu ise cenazeye katılanlar oluşturmaktadır. Cenazede yakılan ağıtlara önderlik eden ve ağıt konusunda uzman olan kadın şarkıcılara *neddâbe* denilmektedir. Neddâbeler, cenaze törenlerinde kadınlar için ayrılmış iç mekânlarda ağıtlarını icra ederler.⁷⁴ Neddâbe, bu ağıtları kapalı alanda hem erkeklerin hem de kadınların cenazelerinde okumaktadır. Neddâbe genellikle cenaze törenleri dışında başka bir yerde şarkı icra etmez. Ölenin ailesi, hizmetleri karşılığında neddâbeye ödeme yapabilir. Cenazelerde ağıtlara önderlik eden erkek şarkıcılara ise *neddâb* adı verilmektedir. Neddâb, erkek cenazelerinde dış mekânlarda ağıtlarını icra eder.⁷⁵ Cenaze töreninin dışında başka etkinliklerde de yer alan neddâblar, düğünlerde, ziyaretlerde, siyasî mitinglerde ve halka açık şiir düellolarında icralarını gerçekleştirirler. *Kavvâl* (konuşmacı) veya şair kimliğiyle de bilinen neddâb, Lübnan zecal geleneği ve halk şiirinde de şair kategorisinde yer almaktadır. Günümüzde bu şairlerin bazıları ünlü radyo ve televizyonlara çıkmaktadır. Bu şairler cenazelerde söyledikleri ağıtlar karşılığında belli bir ücret talep ederler. Bu kişilerin varlığı cenaze töreninin prestijini artırması bakımından önem arz etmektedir.⁷⁶

Tanınmış bir zecal şair-şarkıcısı cenazelerde neddb söylemesi ve kaside okuması için tutulabilir. Suriye ve Ürdün'de *rebâbe* çalgısı eşlik etmeden şair, ölen kişi için kaside okuyabilir. Lübnan'da erkek ve kadın ağıtları

⁷³ Yahya el-Aridî ile görüşme, 22 Ekim 2020.

⁷⁴ Racy, "Funeral Laments of Lebanon", 1.

⁷⁵ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 153.

⁷⁶ Racy, "Funeral Laments of Lebanon", 1.

bazı özelliklere sahiptir. Ağıtlar, ağıt şarkıcısı önderliğinde ve bazı dizelerin cenazeye katılanlardan oluşan koro tarafından tekrar edilmesiyle gerçekleştirilir. Ağıtlar doğaçlama olarak icra edilmektedir. Erkekler solo olarak icra ettikleri bölümlerde daha serbest bir okuyuş tarzını benimserler. Bu da erkeklerin ses yeteneklerine daha iyi sergilemelerine olanak sağlamaktadır.⁷⁷

Kadınların ağıt repertuvarları birçok ağıt türünü içermektedir. Ancak bu türler bazı şarkılardan alınarak cenaze törenine uyarlanmasıyla oluşturulmuştur. Kadın ağıtları bu çeşitlilik sebebiyle daha ön plandadır. Bu ağıtların icrası oldukça uzun sürmektedir. Bunlar ölen kişinin kadın akrabalarının bir araya geldiği esnada söylenir. Erkeklerin ağıtlarında ise daha az tür yer almaktadır. Genellikle cenaze ağıtlarına yer verirler. Başka şarkılardan alınmış türleri fazla kullanmazlar.⁷⁸

Cenaze ağıtlarını icra edenler, ağıtların isyankâr sözlerinden dolayı bazen kınanmış ve aforoz edilmiştir. Kadınlar ise çok yüksek sesli icralarından dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. Bu olumsuz tavırların sebepleri ise, insanların Tanrı'nın iradesine karşı isyan etmesi ve kadınların erkeklerin duyabileceği kadar yüksek sesle ağıt okumasının ahlaksızlık olarak görülmesidir. Kadınlar her zaman ölen kişinin bedeninin olduğu evde bu ağıtları icra etmelidir. Erkekler de merhumun evinin avlusunda veya cenaze alayı sırasında ağıtlara katılırlar.⁷⁹

6.1. Cenaze Ağıtlarının İçeriği

Cenaze ağıtlarının erkek ve kadın repertuvarlarında belirgin farklılıklar görülmektedir. Kadınların ağıtları genellikle eski sosyal ve edebî karakterin işitsel geleneğinden oluşmaktadır. Ağıtlarda anlatılan değerlerde ve tasvir edilen mekânlarda göçebe bedevî kültürünün izleri vardır. Ağıt dizeleri genellikle kısadır. Bu da uzun süre gerçekleştirilen ağıt icralarında metinlerin doğaçlama olarak ortaya çıkmasına olanak tanır. Doğaçlama bölümler, çeşitli temel deyişler, semboller ve benzetmelerden meydana gelmektedir. Erkeklerin ağıtlarında ise konu daha özgündür. Erkekler tekrarlayan sözlü ifadeleri fazla kullanmazlar. Genellikle modern günlük yaşamın bazı yönlerine değinirler. Modern kent müziğinin

⁷⁷ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 153.

⁷⁸ Racy, "Funeral Laments of Lebanon", 2.

⁷⁹ Racy, "Lebanese Laments", 28.

ağıtlara tesiri süsleme, tonlama ve makam uygulamalarında görülmektedir. Özellikle kadın ağıtlarında ölüm, toplumu ziyaret eden bir felaket gibi tasvir edilir. Ölen bir erkek, kabilesini savunan bilge ve cömert bir reis olarak anlatılır. Topluluk şaşkın, morali bozuk ve savunmasız bir göçebe toplumu şeklinde ifade edilir. Böylelikle bir kadın ağıt icracısı kendi üzüntüsünü ve ölen kişinin yakınlarının üzüntüsünü dile getirmektedir.⁸⁰

Ağıtlarda ölen kişinin iyi yönlerinden ve yaptığı iyiliklerden bahsedilir. O gittiğinde nasıl bir boşluk bırakacağı, çocuklarının, ailesinin, arkadaşlarının, akrabalarının onsuz ne yapacağı ve taşların, duvarların bile onun için ağlayacağı ifade edilir.⁸¹

6.2. Cenaze Ağıt Türleri

6.2.1. Nedb

Nedb, genel olarak cenaze ağıtlarını ifade eden bir kavramdır. Bunun yanı sıra nedb, cenazelerde icra edilen ayrı bir ağıt türü olarak bilinir. Bu ağıtlar erkeler veya kadınlar tarafından sadece cenazelerde icra edilmektedir.⁸²

Nedb'in nici bir seyri ve kendisine has bir melodisi vardır. Dizeler genelde aynı melodi ile söylenmektedir. Ancak erkek şarkıcıların solo olarak söylediği dizelerde ayrıntılı süslemeler ve değişiklikler göze çarpmaktadır. Nedb'te ilk dize nakarat olarak kabul edilir. Her tek satırlık solo dizenin ardından bu nakarat okunur. Özellikle erkek şarkıcıların söylediği solo dizeler, koro dizelere nazaran daha serbest bir okuyuş tarzına sahiptir. Nedb'te eski Arap göçebelerinin temalarına yer verilmektedir. Özellikle kadınların icra ettiği nedb, bedevî kültürünü en canlı haliyle göstermektedir. Bu bağlamda kadınlar ölenleri yitilikleri ve misafirperverlikleriyle meşhur tarihi Arap figürlerine benzetirler. Ağıt şarkıcıları ölen gençleri savaşçı olarak tasvir eder.⁸³ Ölen kişi erkekse bedevî erdemlerini vurgulayan ağıtlar erkekler tarafından okunur. Cenaze ortamına uyacak şekilde metinleri değiştirilen düğün şarkılarında, ölen erkekler damat olarak anlatılmaktadır. Nedb, kadınlar veya erkek-

⁸⁰ Racy, "Funeral Laments of Lebanon", 2.

⁸¹ Yahya el-Aridi ile görüşme, 22 Ekim 2020.

⁸² Racy, "Funeral Laments of Lebanon", 3.

⁸³ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 154-155.

ler tarafından solo ve koro olarak icra edilmektedir.⁸⁴

Nedb'in sözleri doğaçlama yaparak oluşturulur. Kadınlar kısa aralıklarla saatlerce nedb icrası yaparlar. Bu nedb metinleri çok fazla kalıplaşmış ifadeden oluşmaktadır. Bu edebî ifadeler ölen kişinin hayatından bahsederek. Erkeklerin söylediği nedb'te kadınların kullandığı kalıplaşmış ifadeler daha azdır. Erkek şarkıcılar özellikle modern zecel şairleri, ölen kişinin hayatından bahsederken daha serbest ifadeler kullanırlar. Nedb'in sözleri açıkça dinî olmasa da ruh göçü (tekammüs) veya ölümün önceden belirlenmiş olması (kader) gibi Dürzî inançlarına ait ifadeler bulunmaktadır.⁸⁵ Nedb, Lübnan'da hem erkekler hem de kadınlar tarafından icra edilirken Suriye'de sadece kadınlar nedb icra etmektedir.⁸⁶

6.2.2. Firâkıyyât ve Tenâvih

Firâkıyyât "ayrılık (firak) şarkıları", tenâvih ise "ağlama, feryat" anlamına gelmektedir. Birbiriyle yakından ilişkili olan bu iki tür, en önemli kadın ağıt türleridir.⁸⁷ Bu ayrılık şarkıları ritmi ve sözleri değiştirilerek cenazelere uyarlanır.⁸⁸ Firâkıyyât, cenazelerde bir kadın tarafından solo olarak seslendirilir.⁸⁹ Cenazede ölenin akrabası ya da ölen kişinin ailesi tarafından tutulan neddâbe, firâkıyyât icrasını gerçekleştirir. Bu ağıt türü kadınları ağlatmak için uygundur. Kadınlar bu ağıtlara katılarak kederlerini dile getirirler ve onları serbest bir şekilde ifade eder.⁹⁰

İnci bir seyre sahip olan firâkıyyât, kadın şarkıcılar tarafından ezberlenen beyitlerden meydana gelmektedir. Bazen firâkıyyâta, *skaba* olarak adlandırılan koro bölümleri bulunur. Bu koral nakaratlar solo bölümler ile dönüşümlü olarak icra edilmektedir.⁹¹

Ağıtlarda ölen kişiden geri gelmesi veya kendilerini ziyaret etmesi, daha önce ölenlere mesajlar göndermesi istenir. Ayrıca firâkıyyât yaslı aile üyelerinin yanı sıra kadın şarkıcıların da acılarını ifade ettiği bir türdür. Uzaklara yapılan bir yolculuk veya genç bir kızın evlenip evininden

⁸⁴ Ali Jihad Racy, "Heroes, Lovers, and Poet-Singers: The Bedouin Ethos in the Music of the Arab Near-East", *American Folklore Society* 109 (1996): 404-424.

⁸⁵ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 155.

⁸⁶ Hood, "The Druze Musical Heritage", 12.

⁸⁷ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 157.

⁸⁸ Yahya el-Aridî ile görüşme, 22 Ekim 2020.

⁸⁹ Racy, "Funeral Laments of Lebanon", 4.

⁹⁰ Racy, "Heroes, Lovers, and Poet-Singers" 415.

⁹¹ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 157-158.

ayrılması gibi gerçek hayattan olaylar sunulmaktadır. Firâkıyyâta nedb'teki gibi ölüme ve Tanrı'nın iradesine isyan edilmez. Bunun yerine ölüm karşısındaki kızgınlıklarını nazar ve kuzgun gibi ölüm alâmetlerine yöneltirler.⁹²

6.2.3. Kaside

Kaside bir şiir türüdür. Genelde bir erkek tarafından solo olarak okunmaktadır. Bu tür zecel şairlerinin repertuvarında önemli bir yere sahiptir. Dügünler ve cenazeler gibi çeşitli durumlarda okunan kasideler, cenazelerde icra edildiği zaman *kaside risa* veya *mersiye* isimleriyle anılmaktadır. Müzikal ve şiirsel olarak önem arz etmektedir. Şarkıcılar icralarda genellikle Hicâz veya Hüzzâm makamını kullanmayı tercih ederler.⁹³ Kasideler, serbest bir okuyuşla icra edilmektedir. Kasidelerin, sözlerinde ölen kişilerin özellikleri ve yaptığı işlerden bahsedilir. Kasideler ayrıca cesaret ve cömertlik gibi erdemleri de konu alır.⁹⁴

6.2.4. Tahnîn

Tahnîn, fazla yaygın olmayan bir kadın cenaze ağıt türüdür. Ölen çocuklar için solo olarak icra edilen bu tür, ninnilerin sözlerinin değiştirilmesiyle meydana gelmektedir. Tahnîn, incici bir seyre sahiptir ve beyitlerden oluşmaktadır. Bir dize genellikle uzatılmış bir nota ile son bulmaktadır. Burada ninnileri anımsatan “nee” sesi duyulur.⁹⁵

Dürzilerin genellikle düğünlerde ve eğlencelerde icra ettikleri hıdâ, cevfiyye, şevbâşa ve tervîd formları sözleri değiştirilerek cenazeye uyarlanır. Bu sebeple bu türler de cenaze ağıtları başlığı altında değerlendirilmektedir.⁹⁶

6.2.5. Hıdâ

Hıdâ, genellikle düğünlerde ve özel şenliklerde icra edilen kahramanlık şarkıları olarak bilinmektedir.⁹⁷ Ayrıca cenazelerde de icra edilmektedir. Cenazelerde icra edildiğinde sözler bazen duruma göre değiştirilebilir.⁹⁸ Hıdâ, özellikle genç ve bekâr erkeklerin cenazelerinde hem erkekler hem de kadınlar tarafından icra edilmektedir. Ancak erkekler bazen hıdâyı

⁹² Racy, “Lebanese Laments”, 35-36.

⁹³ Racy, “Funeral Laments of Lebanon”, 3.

⁹⁴ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 157.

⁹⁵ Racy, “Funeral Laments of Lebanon”, 4.

⁹⁶ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 153-158.

⁹⁷ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 157.

⁹⁸ Yahya el-Aridi ile görüşme, 22 Ekim 2020.

serbest bir ritimde uzatarak okuyabilir. Bu serbest okuyuş profesyonel zecel şarkıcıları arasında sıkça görülmektedir.⁹⁹ Hıdâ bitene kadar aynı melodi tekrarlanır. Sadece sözler değişmektedir. Cenazede bulunan erkekler hıdâdan bir bölümü aralarda tekrar ederek hıdâyı seslendiren kişiye eşlik ederler.¹⁰⁰

6.2.6. Cevfiyye

Cevfiyye de, hıdâ gibi genelde düğünlerde ve eğlencelerde söylenen kahramanlık şarkıdır. Bununla birlikte özellikle Suriye ve Ürdün'deki cenaze törenlerinde icra edilmektedir. Genç ve bekâr bir erkek şehit olduğunda cenazesinde bu türün icrasına yer verilmektedir. Cenazelerde enstrümanlar kullanılmasa da, kahraman cenazelerinde üflemlerle geleneksel bir çalgı olan *micviz* çalınmaktadır.¹⁰¹

6.2.7. Şevbâşa ve Tervîd

Düğünlerde dansların ve alkışların eşlik ettiği bu neşeli şarkı türleri, kadınlar tarafından seslendirilmektedir. Diğer taraftan bu şarkılar cenazelerde de söylenmektedir. Bu durumda sözler cenazeye uygun olarak değiştirilmektedir. Genellikle genç ve bekâr erkek veya kadının cenazesinde icra edilir. Cenazelerde de düğünlerde olduğu gibi *zaghârid* (*zılgıt*) sesi duyulabilmektedir.¹⁰²

7. Cenaze Marşları

Cenaze marşlarına, siyasî kimliğe sahip kişilerin veya yetişkin erkeklerin cenazelerinde rastlanmaktadır. Bazen bu marşların arasında taksime benzeyen bir bölüm de çalınabilir. Cenaze marşları, bando takımı enstrümanları tarafından icra edilmektedir.¹⁰³

8. Salime Nevbesi

Lübnan'da bulunan Salime Nevbesi, çeşitli etkinliklerde icralarını gerçekleştirmektedir. Bu etkinliklerin yanı sıra cenazelere de katılmaktadır. Cenazelerde mûsikî önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden nebbe, diğer etkinliklere göre cenazelerde daha çok yer almaktadır. Genellikle genç ve evlenmemiş kişilerin cenazelerinde Salime Nevbesi performans göstermektedir.¹⁰⁴

⁹⁹ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 157.

¹⁰⁰ Racy, "Funeral Laments of Lebanon", 3.

¹⁰¹ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 157.

¹⁰² Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 158.

¹⁰³ Racy, "Funeral Laments of Lebanon", 8.

¹⁰⁴ Hood, *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*, 118.

SONUÇ

Dürzî toplumunda, inanışları gereği mûsikînin dinde yeri olup olmadığı tartışma konusudur. Buna karşın cenazelerde ve halvethâne ayinlerinde mûsikî icrasına yer verilmektedir. Bu bakımdan mûsikî, dinî ve lâdinî olarak ayrılmaktadır. Dürzî inanışında dinî mûsikînin temelini Dürzîlerin eş'âr olarak adlandırdıkları ilâhiler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra dinî içerikli *mavâllar* da vardır. Bu türlerde Selmân-ı Fârisî, Muktenâ Bahaeddîn, Hamza b. Ali, Hz. Şuayib gibi inanışta özel kutsallıkları olan kişilerden bahsedilmesi, dinî mûsikînin Dürzî inanışının etkisiyle şekillendiğini göstermektedir. Cenaze törenlerinde icra edilen ve *nedb* adı verilen ağıtlar ise açık bir şekilde dinî olmasa da kader ve tekammüs gibi Dürzî inançlarına değinmektedir.

Eş'ârlar, mavâllar, halvethâne ayinleri, halvet zikirleri, cenazelerde söylenen ilâhiler ve ağıtlar Dürzîlerin dinî mûsikî geleneğini oluşturmaktadır. Dinî mûsikî geleneğini oluşturan bu türlerin halvethânelerde, cenazelerde ve dinî günlerde icra edilmesi mûsikînin Dürzî inanışında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Bağlıoğlu, Ahmet. *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Bağlıoğlu, Ahmet. "Dürzîliğin Temel Kaynakları: Dürzî Risâleleri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8 (2003): 179-198.

Bağlıoğlu, Ahmet. *Ortadoğu Siyasî Tarihinde Dürzîler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Bulut, Faik. *Ortadoğu'nun Solan Renkleri*. İstanbul: Berfin Yayınları, 2003.

Dalkıran, Sayın. "Târih-i Cevdet'te İslâm Mezhepleri II (Dürzîlik ve Nusayrîlik)". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 22 (2003): 201-217.

Hood, Kathleen. "The Druze Musical Heritage". *Paper presented at the Druze Heritage Foundation Second International Conference, Druze Perspectives* (2004): 1-21.

Hood, Kathleen. *Music in Druze Life Rituel, Values and Performance*. London: The Druze Heritage Foundation, 2007.

- Korkmaz, Sıddık. “Bir Dürzî ile Dürzîlik Üzerine Söyleşi”. *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20, sy. 20 (2005): 258-263.
- Öz, Mustafa. “Dürzîlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 39-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Öz, Mustafa. “Dürzîlik”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0, sy. 7-10 (1989): 485-518.
- Racy, Ali Jihad. “Funeral Laments of Lebanon: Recorded and Collected with Notes by Ali Jihad Racy”. *Ethnic Folkways Library Album No: FE 4046* (1985): 1-8.
- Racy, Ali Jihad. “Heroes, Lovers, and Poet-Singers: The Bedouin Ethos in the Music of the Arab Near-East”. *American Folklore Society* 109 (1996): 404-424.
- Racy, Ali Jihad. “Lebanese Laments: Grief, Music and Cultural Values”. *World of the Music* 28 (1986): 27-37.
- Saarisalo, Aapeli. *Song of the Druzes*. Helsinki: Akateeminen Kirjakauppa, 1932.
- Şenzeybek, Aytakin. *Ana Kaynaklarına Göre Dürzîlik*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.
- Şenzeybek, Aytakin. “Dürzîlik, Doğuşu ve Temel Prensipleri”. Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001.
- Tan, Muzaffer. “Geçmişten Günümüze Dürzîlik”. *Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 5, sy. 2 (2012): 61-82.
- Yüksel, Emrullah. “Tarih-i Cevdet’e Göre Dürzîlerin Âdetleri ve İnançları”, *Ahmet Cevdet Paşa Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 9-11 Haziran 1995)*, 85-92. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı 1997.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Artokça, İzzettin. “Ortadoğu’da Dürzîler”. *TASAM*, (2013): 1-26. Erişim 26 Ağustos 2020. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5054/ortadoguda_durziler_.
- Haberler.com. “Dürzîlerde Kurban Bayramı”. Erişim 19 Haziran 2020. <https://www.haberler.com/durzilerde-kurban-bayrami-5189053-haberi/>.
- Ayverdi, Z.İlhan. Kubbealtı Lugatı. “Maval”. Erişim 8 Ekim 2020. <http://www.lugatim.com/s/maval>.

